

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

УДК 327 (470)(075.8)

Крисенко О.В.

Харківський національний
університет ім. В.Н. Каразіна

ВПЛИВ І ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В РЕГІОНІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Розглядаються передумови формування зовнішньої політики Російської Федерації щодо регіону Східної Європи. Аналізуються поточні форми зовнішньої політики Російської Федерації по відношенню до регіону Східної Європи. Систематизуються та обґрунтовуються інструменти і ресурси зовнішньополітичного та геостратегічного впливів Російської Федерації в регіоні Східної Європи.

Ключові слова: Східна Європа, зовнішня політика, геополітика, Російська Федерація, політичний вплив.

Крысенко А.В.

ВЛИЯНИЕ И ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ В РЕГИОНЕ ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Рассматриваются предпосылки формирования внешней политики Российской Федерации в отношении региона Восточной Европы. Анализируются текущие формы внешней политики Российской Федерации в отношении региона Восточной Европы. Систематизируются и обосновываются инструменты и ресурсы внешнеполитического и геостратегического влияния Российской Федерации в отношении региона Восточной Европы.

Ключевые слова: Восточная Европа, внешняя политика, геополитика, Российская Федерация, политическое влияние.

Krysenko O.

THE IMPACT AND FOREIGN POLICY INTERESTS OF THE RUSSIAN FEDERATION IN EASTERN EUROPE

Preconditions of foreign policy of the Russian Federation formation in relation to the Eastern European region are examined. The current forms of foreign policy of the Russian Federation in relation to the Eastern European region are analyzed. Tools and resources of foreign policy and geo-strategic influence of the Russian Federation in relation to the Eastern European region are systematized and substantiated.

Keywords: Eastern Europe, foreign policy, geopolitics, Russian Federation, political influence.

Осмилення сучасної зовнішньополітичної та геополітичної динаміки в регіоні Східної Європи є неможливим без аналізу 1) актуалізації російського впливу на країни Регіону та 2) певної трансформації «східноєвропейської політики» Російської Федерації в період після окупації нею окремих територій України. Спроби розглянути ці аспекти зовнішньої політики

Російської Федерації на сучасному етапі її реалізації є спорадичними та здебільшого розглядаються російськими дослідниками: А. Зубовим, Д. Треніним, Д. Травніним, Ф. Лукьяновим, С. Карагановим та ін. Останнє робить «російський погляд» на «політику Путіна» до певної міри залежним від рівня ідеологічного сприйняття політично-імперської матриці сучасного політичного порядку денного в системі керівних органів та інститутів влади в Росії. Серед українських дослідників нинішня

«східноєвропейська політика» Російської Федерації не є актуалізованим предметом дослідження, а спроби дослідити окремі її фрагменти носять здебільшого хаотичний характер. Мета статті – схематично розглянути східноєвропейську політику Російської Федерації як самостійний напрямок геополітичної експансії, що ґрунтується на комплексі зовнішньополітичних інтересів та механізмів впливу.

1. Передумови зовнішньої політики Росії щодо регіону Східної Європи.

За своєю феноменологією «Східна Європа» є типовим комплексним поняттям, зануреним у географічне, цивілізаційне, геокультурне, символічне та інші контексти інтрепретції. Країнова композиція цього регіону традиційно є досить гнучкою і залежить від історичної кон'юнктури і зовнішньої по відношенню до «пасивного регіону» геополітичної суб'єктності. Існують різні підходи до набору країн, що інтерпретаційно потрапляють в «Східну Європу» (класифікація ООН, національні географічні традиції, екстраполяція політичної спільноти ЄС на європейську географію – «східна політика ЄС», «Східне партнерство» та ін.).

Варто зазначити, що конструювання або винайдення Східної Європи багато в чому, на думку Л. Вульфа, натхненного концептуальними побудовами Е. Саїда [1], «Східна Європа» є продукт «орієнтальної уяви» європейських інтелектуалів і являє собою конституйованого «іншого» в процесі формування власного образу цивілізованої західної Європи [2]. Якщо заглибитися в інтерпретацію конструктів символічного розшарування та домінування, то логічним буде дійти висновків про те, що символічна географія регіону до певної міри є токсичною, а саме усвідомлене перебування в «Східній Європі», в певному сенсі, є цивілізаційним «прокляттям» в структурі політичного порядку європейського Модерна. Фактично перебуваючи в матриці Східної Європи, суб'єкт повинен репрезентувати свою європейськість, доводити рівень власної європейськості до рівня нормативної європейськості.

Особливу інституційну специфіку представляє національне будівництво в державах регіону «Східної Європи». Історичне різноманіття державних форм і практик, а також їхня геополітична динаміка в Східній Європі поглиналися і редукувалися імперським ландшафтом (XIX-XXI ст.). Більшість держав на сході Європи були

приречені на включення в імперське державне будівництво – Російська імперія Романових, Австро-угорська імперія Габсбургів, Оттоманська Імперія та, в пізній стадії регіонального розвитку, геополітичний контроль Радянського Союзу над Східною Європою. Варто зазначити, що імперії як структури геополітики і біополітики є більшою мірою структури владно-політичного простору, що здебільшого відтворюються на організації насильства і грабежу, ніж концентрації свободи та інновацій. Відповідно до концепцій С. Роккана і Ч. Тіллі, саме відмінний від західної Європи історичний досвід державного будівництва та імперсько-територіальні форми організації простору Східної Європи визначили інверсії національного і державного розвитку країн і націй у цьому регіоні в XIX-XX століттях [див., наприклад, 3].

Водночас геополітична морфологія і міфологія Східної Європи являють собою й історичну пастку, в певному сенсі це пастка «балканізації» Східної Європи (категорія, що узагальнена Р. Коллінзом [4]). Специфіка геополітичних і геокультурних конфліктів у Східній Європі полягає у тому, що вони виникають, відбуваються та розвиваються в антропологічному просторі порубіжжя (прикордоння). Цей простір (або мозаїка просторів) являє собою фронтірну, в цивілізаційному сенсі, «територію поміж колективним Заходом і історичною Росією (можливо, в майбутньому, Російсько-китайський союз) [див. 5; 6]. У класичному геополітичному сенсі, порубіжність (не варто плутати з маргіальністю та периферійністю) Східної Європи добре ілюструє концепція Хартленда, що була запропонована Х. Маккіндером та узагальнюється геополітичною формулою – контроль над Східною Європою дає контроль над Хартлендом; контроль над Хартлендом дає контроль над Світовим островом (тобто Євразією та Африкою); контроль над Світовим островом дає контроль над світом [див. 7].

В історичній ретроспективі соціокультурна і соціоантропологічна специфіка (матриця) «російського погляду» на Східну Європу багато в чому визначає проєкцію сучасного «східноєвропейського порядку» в російській зовнішній політиці. Можна стверджувати, що Росія ніколи не мала адекватної східноєвропейської політики, що і, в кінцевому рахунку, зумовлювало традиційну конфліктність і експансивність російського впливу в цьому регіоні. Знаходячись під впливом імперської

інституційної (владно-політичної) матриці, масова і колективна свідомість російського суспільства конструюється російськими медіа-структурами в фарватері уявного міжелітного консенсусу (російські еліти – західні еліти – східноєвропейські еліти). Східна Європа в російській повсякденності використовується для конструювання зовнішнього іншого/чужого. Багато в чому російська історична пам'ять про Східну Європу – це конструкційна редукція до імперського/радянського минулого, або до раціонально обмеженого особистого досвіду. Така соціокультурна специфіка виражається у генерованій в середовищі східноєвропейських інтелектуалів формул: «Російський лібералізм закінчується на національному питанні» або питаннях національної самопрезентації Східної Європи (на українському питанні, польському питанні, «прибалтійських питаннях» і т.д.). За своєю геокультурною суттю ця специфіка є складовою російського імперіалізму в Східній Європі. Цей імперіалізм висловлювався та «вів діалог» своєю концептуально-політичною мовою реальної політики (геополітики) і наразі продовжує відтворюватися в синкретичному історичному симбіозі військових доктрин і політичних концепцій російської апропріації Східної Європи: «Західні країни російської імперії»; «Близьке зарубіжжя»; «Пострадянський євросхід»; «Панславизм»/«Східнослов'янське православ'я» «Руський мир»; «Співвітчизники» та ін.

2. Поточні форми зовнішньої політики по відношенню до регіону Східної Європи.

Зазначимо, що попри високий рівень конфліктності між Російською Федерацією та східноєвропейськими країнами, російська політика щодо регіону Східної Європи (як окрема або відособлена частина зовнішньої політики) на сучасному етапі є реактивною і інерційною стосовно «західного впливу в Східній Європі». Як демонструє політична практика, багато в чому ця «політика» не так «Велика гра» з Заходом за вплив над цим регіоном, як здебільшого – пошук/конструювання власних інтересів. Стратегічні інтереси і стратегічна поведінка Росії в регіоні Східної Європи продовжують залишатися в парадигмі геополітичного реалізму (серед іншого варто згадати, 1) «доктрина вето» щодо розширення НАТО «на схід»; 2) питання геополітичного домінування на просторі своїх колишніх «територій»; 3) Східна Європа як ресурс для

«діалогу» з Заходом; контроль над простором регіону для контролю над транзитом на Захід; 4) контроль над Східною Європою для контролю над політичними процесами всередині ЄС / НАТО; перспективний простір / трамплін для експансії російських бізнес-груп в Європу та ін.).

Зовнішня політика РФ на сучасному етапі є безумовною реалізацією «політики Путіна» (що, не завжди ґрунтується на діалозі/консенсусі російських еліт) й значною мірою спрямована на пошук військово-силового і політичного балансу/протистояння Заходу і Росії (антиамериканізм, «європейський інфантілізм» і опора на «духовні скріпи»). Росія як регіональна наддержава, в особі В.Путіна та владного політичного пулу, зосереджена на конструюванні «зон впливу» і територій пріоритетного контролю в регіоні Східної Європи. За своєю суттю, «політика Путіна» це побудова радіальних зон впливу, де територіальна близькість до російських кордонів прямо пропорційна силі російського впливу або контролю (а, відповідно, і обсягам державних ресурсів, які Росія здатна залучити для їх реалізації). Контроль над простором Східної Європи в російській доктрині взаємного стримування (НАТО vs ОДКБ) в певному сенсі являє собою для путінської Росії «боротьбу за радянську спадщину» і інструмент для реінтеграції пострадянських територій, виправлення «геополітичної катастрофи ХХ ст.».

Варто зазначити, що фактично починаючи з самого розпаду Радянського Союзу і утворення СНД, починають оформлюватися прямі та опосередковані стратегії російського контролю (впливу) над регіоном/державами Східної Європи. Базовою стратегією є *військова стратегія*: військовий мілітаризм, концепція керованих криз і обмеженої військової експансії (Молдова, Грузія, Україна і наступні). А також впроваджуються не менш «жорсткі стратегії»: *енергетична стратегія*: «батіг та пряник» для транзитерів і споживачів; *економічна стратегія*: вимушена кооперація і поглинання, бізнес-експансія; *геокультурна стратегія*: «кордони руського світу проходять по кордонах вживання російської мови», «канонічне православ'я», «контроль над елітою/виховання проросійської еліти», «медіа-експансія» («Russia Today», «Россия 24» та ін.). *геополітична стратегія*: побудова/просування проросійських інтеграційних проектів на просторі Східної Європи (ЄЄП, МС, ЄврАзЕС, СНД та ін.). Стосовно кожної з окремих країн Східної Європи

Росія традиційно обирає ексклюзивний набір стратегій і інструментів впливу і контролю, а також обсяг і набір ресурсів для їх успішної та довготривалої реалізації.

3. Інструменти і ресурси впливу Росії в регіоні Східної Європи.

1. *Державно-олігархічне партнерство як інструмент російського впливу* являє собою досить малодосліджений феномен, однак, як показує політична практика російські олігархи і російська держава «діють в унісон» у зовнішній політиці, а російський бізнес часто-густо виконує функцію рушійної сили та засобу геополітичного контролю/ зовнішнього впливу.

2. *Загроза військової експансії на території держав регіону Східної Європи* є безвідмовний інструмент впливу на політику держав, ослаблених військовими конфліктами (за участю Росії). Альтернативою цієї загрози служить пропозиція «від якої окремі країни не здатні відмовитися» – військовий і політичний патронат (в т.ч. за допомогою «ядерної парасольки») над окремими країнами, в першу чергу, над Білоруссю та Вірменією.

3. *Конструювання і реактуалізація територіальних суперечок і претензій* (делімітація і демаркація кордонів, територіальна окупація, незаконна анексія та ін.). Досить новим елементом цього напрямку є: «паспортизація меншин» на суверенних територіях держав регіону, а також інспірація пошуку «друзів Росії» або винайдення співвітчизників (підтримка лояльних політичних сил/персоналій/бізнесів у державах Європи (в першу чергу, пострадянської Східної Європи).

4. *Інформаційна політика, політичний лобізм і громадська дипломатія*. Історична політика і коммеморація як боротьба «за справжню історію» або спроби «не дати переписати історію», але в дійсності це стратегії міфологізації спільної східноєвропейської історії, що ставлять на меті реставрувати консервативний російсько-імперський і радянський погляди на простір Східної Європи (як в науковій історіографії, так і в повсякденній феноменології).

5. *Економічний, транзитно-транспортний і енергетичний шантаж*. Економічні системи країн Східної Європи (особливо пострадянської Східної Європи) перебувають в транзитному стані розвитку й значною мірою через власну інституційну слабкість та несталість залежать від режиму сприяння/санкцій Російської Федерації. Розхитування

економічної стабільності української економіки в 2013-2014 рр., було фактором, за рівнем негативних наслідків, близьким до військової агресії.

6. *Проросійський організований криміналітет*. Зрощування кримінальних структур із інститутами держави та проникнення кримінальних неформальних практик у правоохоронну систему роблять організований криміналітет одним із стрижневих засобів впливу на країни Східної Європи. ФСБ дуже активно використовує експансію груп організованого криміналітету в разі необхідності дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в державах Східної Європи або створенні сприятливого фону для ослаблення суспільнодержавних інститутів зазначених країн.

Висновки.

Ресурсний набір впливу Росії в регіоні/окремих державах Східної Європи досить серйозно звузився впродовж пострадянської історії. Російське домінування втратило статус політичної, економічної та культурної «модернізації» регіону Східної Європи, а інтеграційні проекти за участю Росії втратили значну частину привабливості і престижу (за винятком тих проектів, які пов'язані з доступом на товарні та сировинні російські ринки). Частина держав зазначеного регіону інтегрувалися в ЄС і НАТО, що практично наразі нівелювало більшу частину стратегій і інструментів російського впливу. Для держав, які продовжують перебувати в транзитно-прикордонному стані Російська Федерація використовує стратегії «обмеженого військового втручання» («гібридна війна» – Молдова, Азербайджан, Грузія, Україна та стратегії патронату «нерівноправних відносин» – Білорусь, Вірменія.

Специфіка російського впливу в окремих державах Східної Європи багато в чому є ексклюзивною і історично зумовленою успішним історичним досвідом територіальної експансії та кооптації еліт. Ресурсні та дипломатичні межі російського впливу в регіоні Східної Європи особливо чітко позначилися після військової агресії проти України в 2014 р. (незаконна анексія Криму та окупація окремих районів Донбасу). Водночас варто зазначити, що ключовим фактором і ресурсом російського впливу в східноєвропейській політиці залишається особисто Володимир Путін і проблеми «слабкої прогнозованості» цього чинника

зовнішньої політики. Саме це питання стримує середньострокове та довгострокове прогнозування подальшого розвитку та трансформації російського впливу і зовнішньої політики в Східній Європі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саїд Е.В. Орієнталізм / Едвард В. Саїд; пер. з англ. В. Шовкун. – К.: Основи, 2001. – 511 с.
2. Вулф Л. Винайдення Східної Європи: Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва / Ларі Вулф; пер. з англ. С. Біленького. – К: Вид-во Часопис «Критика», 2009. – 592 с.
3. Tilly C. Stein Rokkan's Conceptual Map Of Europe / C. Tilly; Center for Research on Social Organization University of Michigan. – CRSO Working Paper. – No.229. – 23 p.

4. Коллинз Р.«Балканизация» или «американизация»: геополитическая теория этнических изменений / Р. Коллинз // Логос. – 2005. – № 1(46). – С. 19-64.
5. Krysenko O. Borderland of Central Eastern Europe in World-System Perspective / O.V. Krysenko // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 102. Ч. 2. – С. 99-104.
6. Крысенко А.В. Перспективы концептуализации пограничья Центрально-Восточной Европы: взгляд из Украины / А.В. Крысенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 103. Ч. 2. – С. 29-31.
7. Маккиндер Х.Дж. Демократические идеалы и реальность / Х.Дж. Маккиндер // Маккиндер Х. Дж. – Полис. Политические исследования. – №2. – 2011. – С. 134-144.

УДК 321.011

Гайко О.С.

Харківський національний
університет імені В.Н.Каразіна

АБСОЛЮТИСТСЬКИЙ СУВЕРЕНІТЕТ І НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ

Розглядається процес формування держав сучасного типу (національних держав), який являє собою поступову трансформацію від абсолютистського суверенітету до національного суверенітету. Зосереджено увагу на тому, що процес централізації державної влади відбувався на тлі демократизації при переході від абсолютистського суверенітету до національного суверенітету.

Ключові слова: абсолютистський суверенітет, національний суверенітет, держава сучасного типу, національна держава.

Гайко О. С.

АБСОЛЮТИСТСКИЙ СУВЕРЕНИТЕТ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ СУВЕРЕНИТЕТ: ИСТОКИ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВ

Рассматривается процесс формирования государств современного типа (национальных государств), который представляет собою постепенную трансформацию от абсолютистского суверенитета к национальному суверенитету. Сосредоточено внимание на том, что процесс централизации государственной власти происходил на фоне демократизации государственной власти при переходе от абсолютистского суверенитета к национальному суверенитету.

Ключевые слова: абсолютистский суверенитет, национальный суверенитет, государство современного типа, национальное государство.